Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 42, Ekim 2019, s. 1-10

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.39363>

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

abide@hacettepe.edu.tr

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ANKARA'SI

1. Tanpınar Ankara'da

Tanpınar'ın Ankara ile tanışması Konya Lisesi'nden Ankara Lisesi'ne tayin edildiği 1927 yılında olmuştur. Ankara 'da önce Ankara Lisesi, sonra Gazi Terbiye Enstitüsü'nde çalışmış; aynı zamanda Ankara Kız ve Erkek Liselerinde de ders vermiştir.

Tanpınar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduğu yıl önce Erzurum, sonra da Konya Lisesi'ne tayin olmuş; bu görevleri sırasında şiir yazma faaliyetine bir süre ara vermiştir.

Ankara onun hayatında olumlu gelişmelere vesile olmuştur. Önce Hayât mecmuasında şiirlerini tekrar yayımlamaya başlamış; Dergah'ta ilk hamlede on bir şiir birden yayımlamıştır. Hayat'ta yayımlananların sayısı daha azdır. Bununla beraber, Ankara onu yeniden şevklendiren şehir olmuştur denilebilir.

"Bu yeni şiirlerinde dil zevkinin tekâmülü, Baudelaire tesiri gibi hususlar bir tarafa bırakılırsa, henüz büyük bir değişme yoktur. Yalnız bunlar içinde "Aynalar" ve "Sabah" adlı manzumelerine, şiirinin ileriki gelişmesinin ilk işaretleri gibi bakılabilir. Kendisinin de söylediği gibi şiirinin asıl estetiği Valéry'yi tanıdıktan sonra teşekkül eder. Valéry ile ilk teması, onun 1926 sıralarında Konya'da iken eline geçen "Variété I"i ile olmuştu. Ahmet Kutsi Tecer'in 1930-1932 yılları arasında Ankara'da neşrettiği "Görüş" mecmuasında çıkan şiirleri, kendisindeki bu değişmeyi akis ettirmektedir." (Akün 2008: 6-7).

Tanpınar Gazi Terbiye Enstitüsü hocalığı sırasında mûsikiye karşı bir ilgi duyar ve bu durum onun sanatına da etki eder. Şair, Baudelaire'in kendisini garp mûsikisine götürdüğünü

söyler. Tanpınar Gazi Terbiye Enstitüsü'ndeki hocalığı sırasında mûsiki; Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki hocalığı ile de resim ve diğer plastik sanatlar ve onların meseleleriyle çok yakından meşgul olma imkanını bulur. Batı mûsikisini tanımanın üzerindeki etkisini şöyle ifade etmiştir:

"Fakat hayatımda asıl çalışma devresi, garp musikisini tatmaya başladığım zaman açıldı. Gazi Terbiye Enstitüsü'nde iki sene birkaç yüz plağın içinde yaşadım. Sonra bizim musikişinasları tanıdım. Her eserimin başında - en küçük şiirimin bile- garbtan veya bizden bir mûsiki eseri vardır. Belki de beni şahsiyetimin asıl idrâkine, ancak eriştiğiniz zaman varlığını öğrendiğiniz noktalara götüren mûsikidir. Kompozisyon için örneğim mûsiki olmuştur." (Akün,2008,s. 8).

İşte bu devrede onun, eski edebiyat ve doğu kültürü karşısında aldığı tavır dikkat çeker. 1930 yılı Ağustosunda Ankara'da "Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi"ne katılır. Buradaki konuşmasında divan edebiyatının lise programlarından kaldırılarak, edebiyatımızın yenileşmeye başladığı Tanzimat'tan sonraki safhasının ayrıntılı biçimde okutulması görüşünü ileri sürer. Onun bu düşünceleri çok şiddetli tepkiler alır. Maziye inkar etmekle itham edilir. Bunlar, onun "1932'ye kadar çok cezrî bir garpçı idim. Şarkı tamamıyla reddediyordum." dediği devrenin görüşleridir. Bu yıllarda Tanpınar'ın Yahya Kemal'in muhitinden uzakta kalmasının da bu görüşe sahip olmasında etkisi vardır. Yahya Kemal elçilik görevleri dolayısıyla memleketten uzaklaşmıştır. Tanpınar da üniversiteden mezun olduktan sonra Anadolu'da (Erzurum, Konya, Ankara) öğretmen olarak görev almıştır. Dolayısıyla hoca ve öğrencisi birbirinden ayrı düşmüştür.

Tanpınar çok geçmeden divan edebiyatı hakkındaki görüşlerini esaslı bir şekilde değiştirir. Ondan yararlanmak gerektiğini anlar. Eskiye karşı kendisinde meydana gelen değişmeyi şöyle ifade eder: "1932'den sonra kendim için tefsir ettiğim bir Şark'ta yaşadım. Asıl yaşama iklimimizin böylesi bir iklim olacağına inanıyorum. *Beş Şehir* ve *Huzur* bu terkinin araştırmalarıdır. Yazacağım öbür eserlerin de çekirdeği budur." (Akün,2008,s. 9-10)

Tanpınar 1932 yılında Kadıköy Lisesi edebiyat hocalığına tayin edilir. Böylece 1927/1928 yılında geldiği Ankara'dan ayrılır.

Aslında o, Yahya Kemal gibi İstanbul'u, hatta Boğaziçi'ni çok sevmekle birlikte gençlik dönemlerinin bir kısmını geçirdiği Ankara'yı uzak kaldığı zamanlarda özler. Ankara onun için bir bakıma dostları Kutsi, Nurettin ve Cevat demektir. İstanbul'dan 9 Mayıs 1936 tarihinde Ahmet Kutsi'ye yazdığı mektubunda, o günlerde Ankara'ya gelmeye ihtiyacı olduğunu yazar. Bu, onun için bir değişim olacaktır. Dostları Kutsi ile Nurettin onu Ankara'ya getirmek için bir iş düşünürler. Bu fikir onun hoşuna gider; "Fena fikir değil, bu günlerde böyle bir değişmeye ve seninle birkaç gün baş başa kalmaya ihtiyacım var." (Kerman,1974,s. 15) der. Çünkü o günlerde büyük bir depresyon içindedir. İstanbul'u çok sevmesine rağmen yalnızdır. Ankara'da ise dostları vardır. Onlarla birlikte olmak ister:

"Ah, beraber olsak. Ama bu beraberliği istediğim gibi yapabilsen. Cevad'la başbaşa verip çalışsanız ve beni hocalıktan kurtarsanız. Mebus yapsanız. Ne iyi olur. Tekrar ve hoca olarak Ankara'ya gelmek istemem. Fakat mebus olursam, iş değişir. Bıktım artık." (Kerman,1974,s. 44).

Tanpınar'ın bu isteği sonunda gerçekleşir. 1942 yılı ara seçimlerinde Maraş Milletvekili

seçilir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden ayrılarak tekrar Ankara'ya döner. 1943 yılındaki seçimle altıncı devre milletvekilliğini korur. Bu devrede sanatla fazla uğraşma imkânını da bulur. 1942'de hikâyelerini "*Abdullah Efendinin Rüyaları*" adı altında toplayarak yayımlar. 1935'te yazdığını söylediği aynı adlı hikayesi yayımlandığında âdeta bir hadise olur. Bu kitabı ile kendisine Türk hikâyeciliğinde özel bir yer açar. Uzun zamandır üzerine çalıştığı *Mahur Beste* adlı ilk romanını da 1944'te Ülkü mecmuasında tefrika halinde neşre başlar. Milletvekilliği süresince hemen sadece Ülkü ve İstanbul mecmualarına yazar. Özellikle Ankara Halkevi mecmuası olan Ülkü'ye pek çok yazı verir.

"Ankara" (1942), "Erzurum" (1944), "İstanbul" (1945) yazılarına "Konya"nın ilâvesiyle meydana gelen "*Beş Şehir*"i 1945 yılında kitap olarak çıkarır. Bu eser, Tanpınar'ın zamanımızda Türk edebiyatının en büyük nesir üstadı olduğunu göstermiştir. Edebiyat tarihi kitabı için çalışmalarına mebusluğu devresinde de devam eder. "Cevdet Paşa Hakkında Düşünceler" adlı makale serisi (1944); "1789-1807 arasında Garplılaşma Hareketlerimiz" makalesi (1945) ile İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Recaizade Ekrem" maddesi bu çalışmalardan birer parça teşkil eder.

1946 yılı büyük seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından aday gösterilmeyince, kendisine bu yılın sonlarında Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişliği görevi verilir. Daha sonra 23 Aralık 1948'de yeniden Güzel Sanatlar Akademisi estetik hocalığına tayin olununca Ankara'dan ayrılır.

Tanpınar 1927-1932 yılları arasında öğretmenlik; 1942-1948 yılları arasında da mebusluk görevleriyle Ankara'da toplam on bir yıl yaşamıştır. Ankara'yı da sevdiği söylenebilir. Eylül 1960'ta yapılan UNESCO toplantısı için Fakültesi tarafından üye olarak görevlendirilerek geldiği Ankara'dan Adalet ve M. Ali'ye yazdığı Eylül 1960 tarihli mektupta izlenimlerini şöyle aktarır:

"Ankara güzel. Billur gibi bir hava var. Kızılay'ın, Bakanlıkların, söğüt ve kavakları insanı büyük resmin ufkuna getiriyorlar. Villalar, apartmanlar, lüks binalar kıyamet farkında değildim, şimdi anladım ki, yine tek şehirli memleketiz. İhmal edilen İstanbul'un yanı başında yeni başkenti yapmışız. Bu demektir ki, bir şehirlik bir hayat kuvvetimiz ve yapıcılığımız var. (...) Eski şehir, yıkılmış eski Anadolu kasabası hayatına devam ediyor ve gıcır gıcır otobüslerde yeni Ankara'nın manzarasıyla hiç alakası olmayan kılık kıyafette biçareler, bizim Kemal Yaşar ve Fakir Baykurt'un kahramanları, ağabey, amca, baba, abla, yenge, hala, nine diye dolaşıyorlar (Kerman,1974,s. 222-223).

Tanpınar Ankara'nın siyasi havasına da temas eder mektubunda:

"Yeni vekiller müdhiş gayrette. Hepsi etrafına kendilerini beğendirmeye çalışıyorlar. Hepsi aferin! Peşinde. Milli Birlik'ten su sızıyor. Bu kadar yalnız istediğini söyleyen bir ekip az görüşmüştür. Bittabi bu hal etrafta türlü tefsirlere yol açıyor. Demokratların yaptığı müdhiş bir propaganda. Her gün, her tarafta Halk Partisi'ni yıkmaya çalışıyor. İşlerin durgunluğundan müdhiş şikayet var. Zannediyorum ki gazeteler dahi eskisi gibi okunmuyor. (Kerman,1974, s.223).

Tanpınar, aynı mektupta iş yokluğundan musiki tarihi okuduğunu, *Beş Şehir*'in düzeltmelerini yaptığını ve bol bol, iğrendirecek, mide bulandıracak kadar bezik oynadığını, dostlarıyla yemek yediğini yazar (Kerman, 1974, s.224).

Tanpınar için Ankara artık nostaljik bir şehirdir. 1960 yılında geldiğinde ikinci baskısı

yapılacak olan *Beş Şehir*'in düzeltmeleri ile uğraşır.

Bu arada Tanpınar'ın Ankaralı bir kızı sevdiğini, ancak kızın nişanlanmasıyla evliliğin gerçekleşemediğini de mektuplardan öğreniyoruz. Tanpınar kıza serzenişte bulunur: "Beni pek âlâ beş on sene bekleyebilirdi, acelesi ne idi?" (Kerman,1974,s. 26) diye yazar Kutsi'ye. Kızın ailesinin de razı olmadığını bilir. "Asıl fenama giden taraf bu münasebetsiz herifin benim rüyalarımı yaşaması." (Kerman,1974,s. 26) diyerek üzüntüsünü dile getirir. Sonunda, kızın mutluluğunun her şeyden önemli olduğunu söyleyerek konuyu kapatır.

2. *Beş Şehir* Üzerine

Eser ilk olarak 1945 yılında yayımlanmıştır. 12 Aralık 1946 tarihli Akşam gazetesinde kitabın yayınlanması münasebetiyle yazdığı yazısında eserin adı ile ilgili olarak Halide Edip şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

"Meşhur İngiliz romancısı A.Bennet, "Beş Kasaba" adlı eserinde şimali İngiltere'nin beş kasabasında bazen örnek bazen de karakter olarak bütün zaman için yaşayacak şahıslar bırakmıştı. Hamdi Tanpınar'ın eseri bunu bahsettiği şehirlerimizin insanlarından ziyade tabiat ve tarihlerinin biraz mimari biraz da hayat tarzlarının üzerinde durarak bize şahsi portreleri vermiştir" (Adıvar,2008,s.36).

Tanpınar'ın beş şehri Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul'dur. Bu şehirlerin bazı ortak yönlerinin bulunması seçilme nedeni olabilir. Orhan Okay'a (2000, s.44) göre eserin ortak yönü, eskinin büyük değerleri ile geleceğe uzanan Türk şehirlerinin tarihi ve kültürel maceralarını ve ümitlerini yansıtmasıdır. Böylece 'Ankara'da Roma İmparatorluğu'ndan Selçuklu ve Osmanlı'ya, 'Bursa'da Osmanlı'nın başlangıç yıllarından aktüel tarihe, nihayet 'İstanbul'da Bizans'tan Osmanlı'ya, sürekliliğini kaybetmeyen ve kopmayan bir süreç içinde devamlı ve zihni bir gidiş geliş; bütün bu medeniyetlerin, onların bıraktığı sanat eserlerinin, hayat tarzlarının, kültürlerinin, insanların mukayesesini verir.

Kitapta "Ankara"nın anlatıldığı bölüm 1942'de yazılmıştır. Tanpınar ikinci baskının düzeltmelerini Eylül 1960'ta UNESCO toplantısı için geldiği Ankara'da yapmış ve bunu Ankara'dan İstanbul'daki dostlarına, Tarık, Adalet ve Mehmet Ali Cimcoz'a yazdığı mektuplarda bildirmiştir.

"Beş Şehir"in asıl konusu hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniye karşı beslenen iştiahtır. İlk bakışta birbiriyle çatışır görünen bu iki duyguyu sevgi kelimesinde birleştirebiliriz. Bu sevginin kendisine çerçeve olarak seçtiği şehirler, benim hayatımın tesadüfleridir. Bu itibarla, onların arkasında kendi insanımızı ve hayatımızı; vatanın manevi çehresi olan kültürümüzü görmek daha doğru olur." (Tanpınar,2001,s. III) der Tanpınar.

Tanpınar bu eserini fakülteden hocası olan ve üzerinde çok tesiri bulunan hocası Yahya Kemal'e ithaf etmek istemiştir: "Beş Şehir" adlı kitabım onun açtığı düşünce yolundadır, hatta ona ithaf edilmişti. İki defasında da bu kitap bulunduğum yerde basılmadı ve ben bu ithafı yapamadım" (Tanpınar,1969,s.569-570).

Tanpınar'a göre "mazi daima mevcuttur. Kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her an hesaplaşmaya mecburuz. "Beş Şehir" işte bu hesaplaşma ihtiyacının doğurduğu bir konuşmadır. Bu çetin konuşmayı, aslı olan meselelere, daha açıkçası, biz neydik, neyiz ve nereye gidiyoruz?

Suallerine indirmek ve öyle cevaplandırmak, belki daha vuzuhlu, hatta daha çok faydalı olurdu. Fakat ben bu meselelere hayatımın arasında rastladım." (Tanpınar, 2001,s. IV).

Tanpınar diğer eserlerinden farklılık gösteren bu eserinde çeşitli vesilelerle gittiği beş Anadolu şehrine ait tarih-zaman, mekan ve kültür odaklı izlenimlerini aktarır. Söz konusu şehirlerin kendilerine has özellikleri bulunmaktadır. Erzurum dışındakilerin hepsi bir zamanlar başkent olmuşlardır. Erzurum ise sadece yaşadığı bir doğu şehridir onun için. Mustafa Armağan'a (2006,s.247) göre beş şehir, "Selçuklu'dan Cumhuriyet'e uzanan bir büyük geleneğin eklem noktalarıdır".

Beş Şehir, tür olarak "özel bir seyahatname"¹, "deneme"² ve "anlatı" olarak da adlandırılmıştır³. Türk edebiyatında özel bir yere sahip olan bir şehir monografisidir. *Beş Şehir*'i okutan, "Tanpınar'ın dünyaya ve yaşama belli bir kültür düzeyinden, ince bir zevk ve duyarlılıkla bakışıdır." (Moran, 1987, s.287).

"*Beş Şehir* Tanpınar'ın roman, hikaye ve şiirleriyle birlikte ele alınması gereken, onları tamamlayan bir eserdir. Bu eserin İstanbul bölümü başta *Huzur* olmak üzere Tanpınar'ın bütün romanlarına, öteki şehirler ise hikayelerine yansımıştır." (Enginün, 2016, s.344-345).

Beş Şehir'de Ankara

Tanpınar önce öğretmen olarak sonra da çeşitli vesilelerle geldiği ve içinde yaşadığı Ankara'yı kitabın ilk şehri olarak alır. Ankara, tarih, kültür ve medeniyet yorumlarıyla dolu ve Tanpınar'a has bir üslup tarzına sahip bir anlatı örneğidir. Tanpınar bir sanatkar gözüyle Ankara'ya, hakim bir yerden, Kale'den bakarken ilk izlenimlerini şöyle kaydetmiştir:

"Belki Milli Mücadele yıllarının bıraktığı bir tesirdir, belki doğrudan doğruya çelik zırhlarını giymiş ortada dolaşan bir eski zaman silâhşoruna benzeyen kalesinin bir telkinidir; Ankara, bana daima dâsîtanî ve muharip göründü" (Tanpınar,2001,s.3).

Bu izlenime neden olan şehrin vaziyetidir. Uzaktan göze görünen "iki yassı tepenin arasındaki geçidiyle tabîî bir istihkâm manzarasıdır." Şehrin etrafındaki diğer tepelerden bakılınca bu his biraz değişebilir: Çankaya sırtları, Çiftlik, Baraj yolları, Etlik, Keçiören Bağları... Nereden bakılırsa bakılsın "cam gibi keskin bir ışık altında bu kaleyi, bütün arazi terkiplerini kendisinde topladığı ufka hep aynı sükûnetle hakim" görülür. Ankara bu görüntüsüyle bir iç Anadolu (step iklimi) şehridir (Tanpınar,2001,s.3).

Ankara, onun ifadesiyle "Bazen geniş sağırsını rüzgara vermiş bir harp gemisi gibi zaman ve hadiselerin denizinde çevik ve kudretli yüzer, bazen bir iç kale, bütün ümitlerin kendisinde toplandığı son sığınak olur, bazen bir kartal yuvası gibi erişilmesi imkânsız yükselir" (Tanpınar,2001,s.3). Tıpkı Yahya Kemal gibi mazi hal arasında bir köprü kurar. Halden maziye bir yolculuğa çıkar.

¹ Erol Cihangir, "Beş Şehir'de Toplumsal Hafızanın Teşekkülü ve Coğrafyanın Rolü", Bir Güneş Avcısı Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul : Doğu Kütüphanesi, s.743, 2018.

² Selma Baş, *Türk Edebiyatı'nda Deneme*, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

³ Beş Şehir'in tür sorunuyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz: Necmettin Turinay, "Beş Şehir'i Yeni Bir Okuma Denemesi", Bir Güneş Avcısı Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2018.

İkinci paragrafta Tanpınar, Ankara'nın geçmişine çevirir bakışlarını. Etilerden başlayarak Frigyalılar, Lidyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılara kadar gelerek Ankara'nın stratejik ve politik önemini vurgular. Ankara ne savaşlara şahitlik etmiştir:

"Roma kartalı şarka doğru uçuş için bu kaleyi seçmiş; Bizans-Arap mücadelesinin en kanlı safhaları burada geçmiştir" (Tanpınar,2001,s. 4).

Kılıç Arslan, Melik Danişmend, Yıldırım, Timurlenk... Kısacası "Anadolu kıtasının kaderinde az çok değişiklik yapan vak'aların çoğu onun etrafında gelişir. Bu hadiselerin en mühimi şüphesiz en sonuncusu olan İstiklâl Savaşıdır. Ona göre İstiklâl Savaşı sadece Türk milletinin kendi hayat haklarını yeni baştan kazandığı savaş değildir. İktisadî ve siyasî esaret altında yaşayan tüm doğu milletleri için yeni bir devrin başladığını da ilan etmiştir. Sakarya, İnönü, Afyon, Kütahya ve Bursa... Ankara'nın yanında hürriyet mücadelesinde ölenlerin ruhuna ithaf edilecek bir dua olacaktır.

Tanpınar, Atatürk'ün Kocatepe'ye çıkarkenki fotoğrafını gördüğünde kaleyi hatırlar. İkisini birleştirir. Bunun nedenini kendine de izah edemez. Onu sır olarak niteler. Yine geçmişe döner. 1928 sonbaharına... Ankara'ya ilk geldiği günler...Öğretmendir...Kale onun için sabit bir fikir olur ve boş zamanlarında dar sokaklarını dolaşır İstanbul'da dolaştığı gibi. Eski Anadolu evlerini seyreder. Onlarda kendisinininkinden farklı bir hayat yaşandığını düşünür/ hayal eder. Yahya Kemal 'in fakir Üsküdar'ın mesut evlerini düşündüğü gibi..Bir an aklına Yakup Kadri'nin Ankara kitabının baş taraflarını okurken hissettiği iç burukluğunu hatırlar. Samanpazarı'ndan bugünkü eski Dışişleri Bakanlığı'na inen eski Ankara mahalleleri, çarşıya ve kaleye çıkan yollar, Cebeci tarafları... O biçare kerpiç evler... O evlerde yaşananları az çok bilmekle beraber, içinde bir ürperme olur. Bu fakirliğin altındaki ruh bütünlüğüne sarılmak arzunu veren bir ürpermedir onunki... Sıtmaya benzer bir üşüme... Anadolu'nun fakirliğini düşününce...

Tanpınar da Kale'de veya Cebeci'de oturmayı, onlarla hemhâl olmayı düşünür ama bu mümkün değildir. İş yeri Gazi Terbiye Enstitüsü'nde ve Ankara Lisesi'ndedir. O yıllarda Ankara şantiye gibidir. Ulaşım zordur. Üstelik onun oturduğu muhitteki cemiyetli hayat da caziptir. Bırakamaz...

Bu arada Milli Mücadeledeki sıkışık hayatına devam eden Ankara'nın şantiye manzarası farklı mimari üsluptaki binalarıyla dikkat çekici bir hâl alır. Tanpınar yeni kurulan şehrin bu cephesi üzerinde de durur:

"Tek bir sokakta Riviera, İsviçre, İsveç, Baviera ve Abdülhamid devri İstanbul'u ev ve köşklerini görmek mümkündü. Yeni yapılmış sefaret binaları da bu çeşidi arttırıyordu. Sovyet sefareti modern mimarinin kendisini aradığı, bu 1920 yıllarının en atılgan tecrübelerinden biriydi ve daha ziyade büyük bir vapura benziyordu. İran sefareti eski Sasani saraylarının hatıralarından bir şark üslubu aramıştı" (Tanpınar, 2001,s.6).

Bu kargaşa arasında Tanpınar "Belçika sefaretinin sakin ve gösterişsiz klâsik yapısını" sevdiğini belirtir. Öte yandan Türk mimarisi de kendine has bir üslup yaratmaya çalışır: Türk Ocağı Binası, Etnografya Müzesi, Gazi Terbiye Enstitüsü gibi. Bunlar İstanbul'da yeni Postane ve Dördüncü Vakıf Hanı ile başlayan tecrübelerin devamıdır.

Tanpınar şehrin aktüalitesinden bahsederken Mustafa Kemal'in her şeye rağmen kendi lejander (efsanevi) hayatına devam ettiğini belirtir. Şehrin her köşesinde rastlanan her insandan

duyulanlar çetin savaş ve karar günleridir. Tanpınar Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen kamu kuruluşlarının binalarıyla, fakir mahalleleriyle Ankara'nın sosyal yönünü ortaya koyar.

İkinci bölümde de Ankara tarihinden söz edilir. Şehrin asırlardır uğradığı istilalar, yangınlar, yağmalar... Bu nedenle yok olan tarihi eserleri hatırlar yazar. Acayip bir karışıklık içinde bu tarih insanları gözü önündedir. Kale ve eteğindeki mahallelerde Türk velileri Roma ve Bizans taşlarıyla sarmaş dolaş yatarlar. Burada geçmiş ve hal iç içedir. Bir yanda İyonya tarzı sütun başlığı, ötede bir Roma taşı, bir lahit, Aslanhane Camii'nin mihrabından bir parça, Hisar'da Alaeddin Camii'nin velisi... Bunların en anlamlısı İmparator Augustus'un şerefine toprağa dikilmiş mermer bir kaside olan Roma mabedinin kalıntılarıyla yanı başındaki Hacı Bayram Veli Camii'dir. Tanpınar Hacı Bayram Veli'yi Roma kartalının mermer yuvasında çilehanesini seçmeye götüren gizli tesadüfün sırrını arar, bilmek ister. Burada Hacı Bayram'dan bahseder. Roma'dan sonra Türklerin eline geçen Ankara (yarısından fazlası) kalesinde başka türlü hasretlerin türküsü söylenmeye başlar. Saf yürekli bir köylü çocuğu Bizans bazilikası olan bu abidenin yanı başına muhacir bir kuş gibi yerleşir. Bambaşka hakikatlerin sırrını açar.

Bilmek istersem seni
Can içre ara canı,
Geç canından bul anı
Sen seni bil, sen seni!

diye haykırır (Tanpınar,2001,s.10).

Hacı Bayram sade "Hakla Hak" olan bir veli değil, Bayramiye tarikatının da kurucusudur. Bu, esnaf ve çiftçinin tarikatıdır. Türk toplumunun bünyesinde yapıcı bir rol de oynar. Horasanlı Baba İlyas ile başlayan köylü hareketi olan Ahilik teşkilatı onunla genişler. II. Murat bu manevi saltanattan ürker, onu Edirne'ye çağırır. İyi niyetinden emin olduktan sonra geri yollar. Çünkü imparatorluğun iç mizanını o yapar.

Tanpınar, halihazırda Ankara ovasına bakarken onu ve müritlerini düşünür. Ektikleri toprakların/tarlaların yerini bulmaya çalışır. Ak Şemsettin'le Hacı Bayram'ın karşılaştığı bu ovaya bakar. Bu karşılaşmanın hikayesini şöyle anlatır:

Ak Şemsettin genç bir âlimdir. Kendine mürşit arar. Osmancık Medresesi'ndeki müderrisliğini Şeyh Zeyneddin-i Hafî'nin yanına gitmek için yarıda bırakıp yola çıkar. Fakat Halep'te bir rüya görür. Boynunda bir zincir... Bir ucu boynunda, öteki ucu Hacı Bayram'ın elinde... Nasibinin onda olduğunu anlayıp yoldan döner.

Ankara'ya geldiğinde Hacı Bayram'ı müritleriyle ovada mahsul toplarken bulur, yaklaşıp. Kimse onunla ilgilenmez. O aldırılmaz, işe girişir. Yemek zamanı Hacı Bayram herkese yemek dağıtır. Ona vermez. Artanı köpeklerin önüne döker. Ak Şemsettin de köpeklerle yer. Bu alçakgönüllülük üzerine Hacı Bayram, onu yanında çağırır, müritliğe kabul eder. Ölüncü kendine halef olur (Tanpınar,2001,s.10-11).

III. bölümde tarihi bilgi vermeye devam eden Tanpınar'a göre, Ankara'da Ahilerden ve Selçuklu devrinden kalan eser yoktur. Kısa bir süre Ankara, Alâeddin Keykubat'ın şehri olur. Burada Tanpınar Alâeddin Keykubat ile ağabeyi İzzettin Keykâvus arasındaki mücadeleden, Sadettin Köpek, Taceddin Pervane ilişkisinden, kısacası Ankara ile bağlantılarından bahseder. Ankara'da yarım asır süren Ahi hakimiyetinden bahisten sonra Osmanlı devrine gelir. Osmanlı

devri Fatih'in veziri Büyük Mahmud Paşa tarafından yaptırılmış bir han ve bedestenle başlar, diyen Tanpınar Osmanlı'nın hiçbir zaman Selçuk gibi yapıcı olmadığı düşüncesindedir.

Tanpınar'a göre "yaşanmış hayat unutulmuyor, ne de büsbütün kayboluyor, ne yapıp yapıp bugünün veyahut dünün terkibine giriyor" (Tanpınar,2001,s.15). Yaşananların yazılması gerektiğini düşünür.

Dördüncü bölümde Tanpınar, Evliya Çelebi'den bahseder. Sinan'ı da unutmaz. 16. asır Türkiye'sini onun eserlerinden bulduğumuzu söyler. Ona göre 17. asır Türkiye'sini de Evliya Çelebi'den öğreniriz. Çelebi'nin Ankara'sı hiçbir seyyahınkine benzemez. Daha ziyade fantastik bir sergüzeştin etrafında toplanır. Ankara'ya gelen Evliya, şehri kalesi, hisarı, paşa sarayı, meyvası, mektep ve medresesi, cami sayıları, adetleri vs. ile tasvir eder. Evliya'yı tenkit etmek için değil, ona inanmak için okuduğunu, bu yüzden de daima kârlı çıktığını söyleyen Tanpınar, Erdede Sultan'ın hikayesini okuduktan sonra kale ve eski Ankara'da yaptığı gezintilerden dönerken şehrin mazisiyle yaşadığı saati birleştiren garip bir zevk alır. Erdede Sultan hakkında araştırma yaparsa da gerçek bilgiye ulaşamaz. Bir Ankaralıdan Kuşbaba denilen yataırın ona ait olduğunu öğrenir.

Beşinci bölümde Tanpınar mekan algısını yine Ankara Kalesi'nde yoğunlaştırır. Kaleden arkadaşıyla ovayı seyrederek. Birlikte etrafındaki dağları, küçük tepeleri, küçük köyleri sayarlar. Keskin bir ışık, etrafında bir zafer borusu gibi çınlarken sert rüzgarda bulundukları tepenin yassı şekli tam bir gemi küpeşesi halini alır. Zaman denizlerinde onunla beraber yüzmeye hazırlanırken bu rüzgarın, bu mucizeli gemi ile insanı nelerere götüreceğini hayal eder. Buraya çıkarken gördüklerimizle hangi medeniyetlere, hangi çağlara gitmeyiz, diye düşünürken hayallerinden vazgeçer gibi olur. Çünkü Ankara bu cinsten tarihi bir hülyaya kolay kolay imkân vermez. "Burada tek bir vak'a, tek bir zaman, tek bir adam muhayyileye hükmediyor. Bu şehir kendisini o kadar ona vermiş ve onun olmuş" (Tanpınar,2001,s.17) der. Halbuki burası birçok vak'aya şahit olmuş ve hiç değişmemiştir: Eti arslanı, Roma sütunu, Bizans bazilikasından kalma taş, Timur-Yıldırım savaşı... Yirmi yıl öncesinin çetin günleri ve şifalı ağrıları... Onun tabii neticesi olan büyük meseleler. "Bu o kadar böyle ki Ankara, İstiklâl mücadelesi yıllarından bütün mazisini yakarak çıkmış denebilir" (Tanpınar,2001,s.18).

Ovaya bakan Tanpınar, o muharebelerin buna benzer ovalarda geçtiğini düşünür. İnönü'nün sade, tok ve son derece vâzih belagâtiyle gözümüzün önünde bir harp sahasını, Bozöyük yangını, ölü ve yaralıları, karışıklığı, ufukta kaçan ve kovalayan muharipleriyle kendi panoramasını canlandıran satırlarını hatırlar. Bu satırlara benzer bir edebiyatla ilk defa karşılaşıldığını söyler.

İnönü ve Mustafa Kemal'in o günlerdeki (26 Ağustos 1922) hallerini düşünürken 1071 senesinin 26 Ağustos gecesine gider. Zamanda geriye sıçrayışla Alparslan'ı hatırlar. Fatih'e gelir. İstanbul'un fethinden evvelki uykusuzluklarını düşünür. Baki, Nedim, Neşati, Naili, Sinan, Hayrettin, Kasım, İtri, Dede, Seyyit Nuh, Tab'i Mustafa Efendi gibi. Her biri kültürümüzün mihenk taşları olan bu isimleri/dehaları anar. Sıra Mustafa Kemal ve arkadaşlarına gelir. İnönü, Sakarya ve Dumlupınar'da harita başında geçen uykusuz gecelere bu gecelerin ağır yükünü kemik ve kanı pahasına taşıyan isimsiz şehit ve gazilere borçlu kalacağımızı söyleyerek bir vefa borcunu ödemeye çalışır. Bir akşam saatinde Ankara Kalesi, ona bir milletin, tarihinin ne kadar uzun olursa olsun, birkaç ana vak'anın etrafında dönüp dolaştığı, birkaç büyük ve mübarek

rüyaya, yaratıcı hamlenin ta kendisi olan bir imanın devamına bağlı olduğunu bir kere daha öğrettiğini düşünür.

Yaşamının bir kısmını Ankara'da geçiren Halide Edip, “kulağımızı ve gönlümüzü hoş eden bir nesir” olarak değerlendirdiği Tanpınar'ın Ankara ile ilgili yazısını eleştirirken, şunları söyler:

Burada bence tarihi yaylamızın çıplak, kudretli ve mehabetiyle korku veren tabiat tarafında nispeten az durulmuştur. Hele Ankara'nın kendine mahsus göz kamaştırıcı ılık renklerine hemen hiç yer vermemiş, fakat buna mukabil bu şehrin hususiyetini daha fazla uzak ve yakın tarihteki kahramanlık destanlarını belirterek ifadeye çalışmıştır. “... geniş sağırsını rüzgara vermiş bir harp gemisi gibi zaman ve hadiselerin denizinde çevik ve kudretli yüzer, bütün ümitlerin kendisinde toplandığı son sığınak olur...” diye sembolik vasfını tarihte dirilttiği Ankara portresi baştan başa daha fazla üstünden gelip geçen ve tarihin dönüm noktalarını teşkil eden vak'aların ve Ankara'ya yabancı olanların bıraktığı Ankara'dır. Hatta Hacı Bayram, Erdede de, Evliya Çelebiler devrine dönen yerli ruha temas ettiği zaman bile muharririn gözleri Ankara'nın dış manzarası ve şehamet sembollüğü üzerinde durmuştur (Adıvar, 2008, s. 36-37).

Bu sözler Halide Edip ile Tanpınar arasındaki duyuş ve düşünüş farkını ortaya koyar.

SONUÇ

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın zaman ve mekan odaklı anlatısı olan *Beş Şehir*; gerek ele aldığı şehirlerin niteliği, tarihi ve kültürel değerleri gerekse dil ve anlatımı bakımından Türk edebiyatının dikkate değer eserleri arasındadır. Tanpınar'ın hayatında ayrıcalıklı bir yere sahip olan bu şehirlerin millet hayatında da özel bir yeri olduğu açıktır. Ankara, İstanbul, Konya, Bursa ve Erzurum yazarın bizzat içinde yaşadığı, insanlarıyla haşır neşir olduğu şehirler olduğundan, onları tarihi, efsaneleri, doğal güzellikleri, mimarisi, sanatı, günlük yaşamı, kısacası maddi ve manevi değerleriyle tanıtmayı görev bilmiştir. Bu yönleriyle eser bir şehrin kültür tarihi niteliğindedir.

Beş Şehir Tanpınar'ın kendine has şiirsel üslubundan izler taşır. Onun tarih, vatan, millet, mimari konusundaki görüşlerini yansıtır. Yahya Kemal tesiri burada da kendini hissettirir. Bilindiği gibi Tanpınar bu eserini Yahya Kemal'e ithaf etmek istemiştir.

Ankara'nın Tanpınar için diğer şehirlerden farkı siyasi kimliğiyle bulunduğu şehirdir. Öğretmen ve milletvekili olarak bulunduğu Ankara'yı Yahya Kemal'in aksine çok sevmiş, orada iyi dostlar edinmiş, müzik zevkini ve kültürünü geliştirmiş, bazı şiirlerini oradaki dergilerde yayınlamış, hatta *Beş Şehir*'in düzeltmelerini de orada yapmıştır. Ankara'da bulunduğu süre zarfında İstanbul'daki dostlarını da ihmal etmemiş, onlarla sürekli mektuplaşmış, dertlerini anlatmış; onlardan havadisler almış, isteklerde bulunmuştur. Aynı tavrını İstanbul'da iken Ankara'dakilerle sürdürmüştür.

Ankara'da uzak ve yakın tarihteki kahramanlık destanlarına da yer veren Tanpınar, Ankara'ya bir sanatçı hassasiyetiyle yaklaşmıştır. Tarihi gerçekleri anlatırken de kullandığı sanatkârane üslupla okuyucuya adeta bir tarihi roman okuyor izlenimini vermiştir. Ankara'nın geçmişten (Hititlerden) yaşadığı güne (1928) kadarki macerasını özetlemiş; bunu yaparken de

kentin, siyasi, sosyal ve kültürel cephesine ağırlık vermiştir. Sanat, tarih, edebiyat, mazi-hal ve istikbal ekseninde ilerlemiştir. Tanpınar için zaman bir bütündür. Ona göre, Ankara yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin hazırlayıcı mimarıdır.

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edip (2008). “Beş Şehir- Hamdi Tanpınar’ın Kitabı Münasebetiyle-“ *Bir Gül Bu Karanlıklarda Tanpınar Üzerine Yazılar* (Haz. A. Uçman, H. İnci). İstanbul: 3F Yayınevi.

ARMAĞAN, Mustafa (2006). “Tanpınar’ın Tılsımlı Aynasında Şehirler”. *Hece Dergisi Özel Sayı 3*, Yıl: 6, Sayı: 61, s. 241-247.

BAŞ, Selma (2015). “Türk Edebiyatında Deneme”. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

CİHANGİR, Erol (2018). “Beş Şehir’de Toplumsal Hafızanın Teşekkülü ve Coğrafyanın Rolü”. *Bir Güneş Avcısı Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul : Doğu Kütüphanesi.

ENGİNÜN, İnci (2016). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergah Yayınları.

MORAN, Berna (1987). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, Ahmet Mithat’tan Ahmet Hamdi Tanpınar’a*. İstanbul: İletişim Yayınları.

OKAY, Orhan (2000). *Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul: Şule Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1969). “Antalyalı Genç Kıza Mektup”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1974). *Mektuplar* (Haz. Z. Kerman). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2001). *Beş Şehir*. Ankara: MEB Yayınları.

TURİNAY, Necmettin (2018). “Beş Şehir’i Yeni Bir Okuma Denemesi”. *Bir Güneş Avcısı Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.